

УДК 376
ББК 74.58
А43

*Рекомендовано до друку Вченою радою Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»
Протокол засідання № 3 від 18.06.2007 р.*

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 6684

Редакційна колегія:

Таланчук П. М. — головний редактор, академік АПН України, доктор технічних наук, професор; *Нікуліна Г. Ф.* — заступник головного редактора, кандидат технічних наук; *Барно О. М.* — доктор педагогічних наук, професор; *Бебик В. М.* — доктор політичних наук, професор; *Бондар В. І.* — академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор; *Берlach А. І.* — доктор юридичних наук, професор; *Вісковатова Т. П.* — доктор психологічних наук, професор; *Засенко В. В.* — член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук; *Кокун О. М.* — доктор психологічних наук, професор; *Кольченко К. О.* — кандидат технічних наук, старший науковий співробітник; *Ложкін Г. В.* — доктор психологічних наук, професор; *Макаров Р. М.* — академік АПН Росії, доктор педагогічних наук, професор; *Максименко Ю. Б.* — доктор психологічних наук, професор; *Мурза В. П.* — доктор біологічних наук, професор; *Невмержицький О. А.* — кандидат педагогічних наук, доцент; *Романенко Л. Ф.* — доктор економічних наук, професор; *Самойлова С. С.* — відповідальний секретар; *Соботович Є. Ф.* — член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор; *Тарасун В. В.* — доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник; *Томчук М. І.* — доктор психологічних наук, професор; *Хохліна О. П.* — доктор психологічних наук, старший науковий співробітник; *Чайка В. Є.* — доктор біологічних наук, професор; *Чена М.-Л. А.* — кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник; *Ченелєва Н. В.* — член-кореспондент АПН України, доктор психологічних наук, професор; *Чернилівський Д. В.* — доктор педагогічних наук, професор; *Чопик В. І.* — доктор біологічних наук, професор.

Рецензенти:

Засенко В. В. — заступник директора Інституту спеціальної педагогіки АПН України, член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук

Малхазов О. Р. — професор кафедри авіаційної психології Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, доктор психологічних наук

А43 Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. наукових праць.— № 4(6).— К.: Університет «Україна», 2007.— 316 с.
ISBN 978-966-388-200-0.

У збірнику вміщено статті з актуальних проблем навчання та виховання, професійної, соціально-психологічної та фізичної реабілітації людей з особливими потребами. Видання орієнтоване на науковців, викладачів, співробітників служб соціальної допомоги та реабілітаційних центрів, а також на всіх, хто опікується проблемами людей з інвалідністю.

УДК 376
ББК 74.58

ISBN 978-966-388-200-0

© Університет «Україна», 2007

© Інститут вищої освіти АПН України, 2007

© Інститут спеціальної педагогіки АПН України, 2007

Отже, стратегічними пріоритетами розвитку спеціальної освіти повинні стати:

– теоретичні та методичні засади навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я у загальноосвітньому просторі та надання їм спектра психологічної, соціальної та медичної допомоги;

– проблеми психолого-педагогічної підтримки дітей із тяжкими та комбінованими порушеннями психофізичного розвитку;

– розроблення освітніх стандартів дошкільної освіти та основної ланки шкільної освіти дітей із обмеженими можливостями здоров'я різних категорій;

– розроблення системи допомоги батькам у догляді, навчанні та вихованні дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Неабияке значення має:

– розроблення на державному рівні механізмів працевлаштування випускників з обмеженими можливостями здоров'я відповідно до індивідуальних показників кожного;

– виготовлення та забезпечення вітчизняними компенсаторними технічними засобами колективного та індивідуального користування дітей з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату тощо.

Ці заходи не з легких і швидкоплинних. Їх втілення потребує об'єднаних зусиль держави, наукових установ, громадських фондів, педагогів і батьків.

Ключові слова: спеціальна освіта, реформування, освітні галузі, державний стандарт, законодавча база.

Key words: special education, reformation, educational fields, government standard, legislative base.

УДК 376.3

А. А. Колупаєва

СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА У КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ: ПОРІВНЯЛЬНО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

В статтє приведен обобщенно-сравнительный анализ состояния специального образования в странах постсоветского пространства, в частности анализируются статистические данные о количестве детей с нарушениями в странах СНГ и Балтии.

The article gives the generalizes comparable on the condition of the special education issue in the post soviet countries, particularly, the statistics datum, on the amount of children with special needs in CIS countries, are analysed in it.

Національні освітні системи пострадянських країн внаслідок глобальних соціально-політичних і економічних перетворень обрали шлях докорінного реформування освітньої галузі, зокрема спеціальної освіти. Отже, хоча це реформування загалом має дуже багато спільних ознак, умови і терміни його проведення істотно різняться.

Для узагальнено-порівняльного огляду інноваційних тенденцій у спеціальній освіті пострадянських республік скористаємось аналітичним звітом ЮНІСЕФ 2005 р., який був виконаний за матеріалами національних статистичних служб країн СНД та Балтії.

Зі здобуттям незалежності у країнах СНД та Балтії на тлі спаду економічного розвитку, різкого зменшення обсягів виробництва, воєнних і етнічних конфліктів, соціальної нестабільності тощо кризові явища означилися і в освіті, зокрема в освіті дітей з обмеженими можливостями здоров'я. В окремих країнах значно зросла кількість малозабезпечених, знизився рівень народжуваності, водночас зросли показники, які вказують на зростання чисельності дітей з обмеженими можливостями (рис. 1).

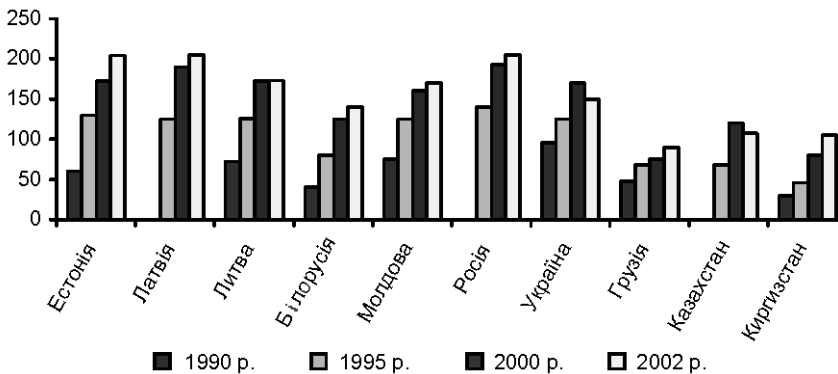


Рис. 1. Кількість зареєстрованих дітей з обмеженими можливостями у країнах СНД і Балтії у 1990–2002 рр. (на 10 тис. населення)

За даними ЮНІСЕФ, у країнах СНД і Балтії кількість дітей з обмеженими можливостями у період з 1990 по 2002 р. у середньому

зросла майже втричі. На думку міжнародних експертів, збільшення популяції цих дітей пояснюється не лише соціально-економічним спадом, який зумовлює погіршення здоров'я, а й тим, що під тиском громадськості інвалідність як проблема здобула широке офіційне визнання, удосконалилися діагностичні процедури, до відбору інформації для офіційної статистики почали ставитися без ідеологічних упереджень тощо.

За даними Європейської академії з вивчення питань дитячої інвалідності, показник дитячої інвалідності у розвинутих країнах коливається в межах 2,5% (з них 1% — тяжкі дитячі патології) від загальної чисельності дітей. Отже, Європейська академія з вивчення питань дитячої інвалідності дійшла висновку, що ще близько 8% дітей мають особливі навчальні потреби, що спричинені розладами пам'яті, поведінки, комунікації тощо. Цей коефіцієнт інвалідності вважається вихідним і слугує показником того, як суспільство визнає потребу у наданні підтримки дітям з обмеженими можливостями і наскільки ефективно воно її надає. Саме з ним порівнювалися дані країн СНД і Балтії. Якщо показники значно вищі за базовий, то це свідчить про те, що існують проблеми в системі охорони здоров'я (інфекційні хвороби, травми, неповноцінне харчування, неякісне медичне обслуговування вагітних жінок і новонароджених). Якщо ж показники є значно нижчими, це вказує на недостатність діагностичних заходів, високий рівень внутрішньоутробної смертності, дітей під час пологів тощо. Цим категоріальним показником ми скористаємось у нашому дослідженні.

Як свідчать звітні статистичні дані, подані у матеріалах ЮНІСЕФ, в офіційних документах пострадянських країн фіксуються дві категорії дітей з обмеженими можливостями: ті, які одержують соціальну грошову допомогу і перебувають на домашньому утриманні та ті, які перебувають на державному утриманні у спеціальних закладах. На рис. 2 подані дані щодо кількості дітей з обмеженими можливостями у країнах СНД і Балтії (рис. 2).

Дані, показані на рис. 2, свідчать, що в більшості країн є проблема щодо визначення кількості дітей з обмеженими можливостями, оскільки міжнародного базового показника досягли у 2002 р. лише дві країни: Латвія і Росія. Отже, як зазначається у звіті, подані статистичні дані не повною мірою відображають реальну картину стосовно наявності дітей, в яких спостерігаються ті чи інші розлади, офіційна статистика ризниться від статистичних даних, якими

оперують громадські та благодійні організації, батьківські асоціації тощо. Варто зазначити, що серед пострадянських країн сегрегативна система, як засвідчують дані, найпоширеніша у Росії.

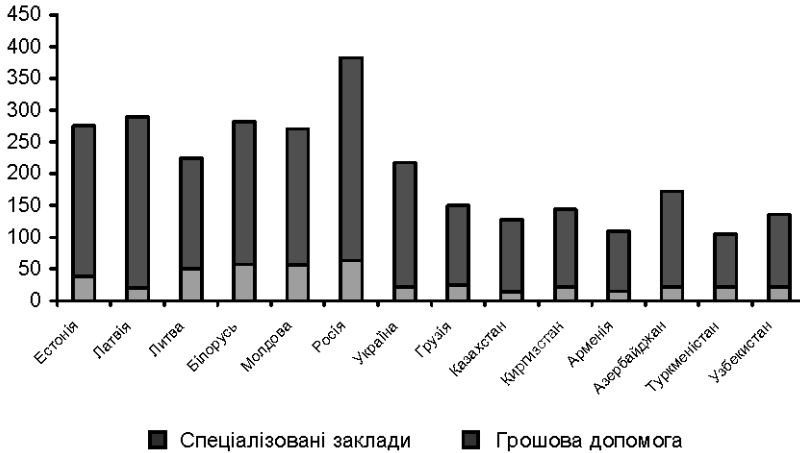


Рис. 2. Чисельність дітей з обмеженими можливостями, які перебувають у державних інтернатних закладах або одержують соціальну допомогу (на 10 тис. населення)

Як позитив, ЮНІСЕФ зазначає, що за майже дванадцять років (з 1989 по 2002 р.) змінилися тенденції щодо сегрегації дітей з обмеженими можливостями здоров'я, більшість дітей перебувають вдома, одержуючи соціальну допомогу (див. рис. 3).

Період з 1990 по 2002 р., що для пострадянських країн можна вважати перехідним, позначився відносною стабільністю показників кількості дітей з обмеженими можливостями в державних інтернатних закладах, окрім країн Литви, Естонії та Молдови (див. рис. 3). Ці показники засвідчують, що практика інституалізації дітей із порушеннями розвитку в країнах СНД і Балтії є переважною.

Порівнюючи показники зростання кількості дітей з обмеженими можливостями здоров'я у перехідний період (див. рис. 1) та зменшення їх кількості у спеціальних закладах (див. рис. 3), можна зробити висновок, що значна частина перебуває у масових закладах на умовах так званого *стихійного інтегрування*.

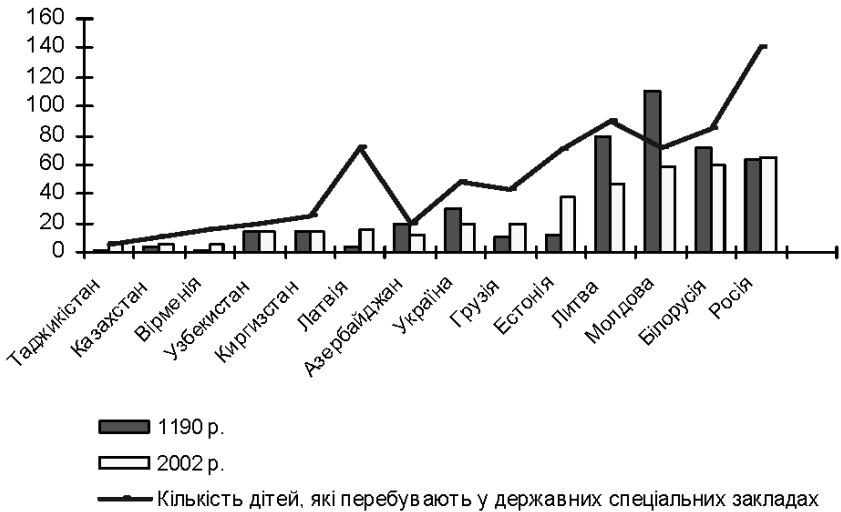


Рис. 3. Кількість дітей з обмеженими можливостями, які перебували у державних спеціальних закладах (на 10 тис. населення)

За даними ЮНІСЕФ, головні причини того, що батьки, які проживають у пострадянських країнах, віддають своїх дітей до спеціальних закладів інтернатного типу, полягають у незадовільному матеріальному становищі родини (мізерна фінансова допомога, що надають батькам дітей-інвалідів, пенсії з інвалідності значно зменшилися у період з 1989 по 2001 р.); низькому соціальному статусі; відсутності альтернатив щодо надання спеціальної допомоги та підтримки дітям з обмеженими можливостями; суспільних дискримінаційних настановок; негативній громадській думці й негативному особистому ставленні тощо.

У звіті «*Innocenti Insight*» зазначено, що «до початку перехідного періоду у країнах СНД та Балтії більшість дітей з обмеженими можливостями одержували освіту у спеціальних школах, найчастіше це були заклади інтернатного типу. Дітей класифікували за основними ознаками інвалідності (порушення слуху, зору, інтелекту, мовлення) і навчалися у спеціальних школах за спеціальними коригуючими програмами. Такий підхід дає змогу виявити дітей з тяжкими та середніми формами інвалідності, але не забезпечує повне виявлення і не відповідає особливим потребам дітей із незначними порушеннями або проблемами в навчанні».

Показники кількості дітей, які навчалися за програмами спеціальних шкіл у 1989–2002 рр., засвідчують, що в середньому лише 2% дітей мали змогу навчатися за спеціальними програмами, і це є приблизним еквівалентом загальносвітових показників стосовно дітей із тяжкими формами інвалідності. На думку експертів, це означає, що діти, які мали утруднення у навчанні, та діти з більш легкими порушеннями такої можливості не мали. Отже, експерти зауважують, що, в окремих країнах ці дані істотно різняться. У Литві та Білорусії понад 10% дітей навчаються за спеціально розробленими програмами з урахуванням їхніх особливостей, у Латвії — понад 15%, а у країнах Кавказу і Центральної Азії ці дані на рівні 1%. Зазначено також, що в таких країнах, як Україна, Молдова, Вірменія, Азербайджан, зменшилася кількість дітей, які навчаються за програмами спеціальних шкіл.

Водночас інтеграційні тенденції в освіті пострадянських країн, як визначено міжнародними аналітиками, суттєво посилюються. Зокрема схвалення Саламанкської декларації багатьма країнами СНД та Балтії сприяє цим процесам. Позитивним прикладом є реформування освітньої галузі в Литві, де тільки 1% дітей зі складними вадами перебуває у спеціальних навчальних закладах, а 99% дітей з особливими потребами навчаються в інклюзивному середовищі.

Підсумовуючи, доцільно зазначити, що за даними міжнародних експертів Дослідницького центру «*Innocenti Insight*» ЮНІСЕФ, у всіх країнах пострадянського простору в період з 1990 р. спостерігається значне (приблизно втричі) зростання кількості дітей з обмеженими можливостями. Це пояснюється не лише збільшенням народжуваності дітей із вадами, а й новими заходами щодо проведення діагностики, визнанням окремих порушень, які раніше не фіксувалися, покращенням скоординованості різних відомств в узгодженості статистичних даних, зростанням громадських ініціатив батьківських асоціацій тощо. Водночас статистичні дані стосовно чисельності дітей з обмеженими можливостями в більшості країн не збігаються з середніми загальносвітовими показниками, що свідчать про неповноту інформації, оскільки реєструються лише ті діти, які одержують соціальну грошову допомогу і перебувають на домашньому утриманні, та ті, хто перебуває на державному утриманні у спеціальних закладах (окрім Литви, де категорія «діти з особливими потребами» охоплює всіх дітей незалежно від складності порушень).

Варто зазначити, що національні освітні системи пострадянських країн, внаслідок глобальних соціально-політичних і економічних

перетворень, відчули необхідність у кардинальних змінах і модернізації. Порівняльний аналіз дає підстави констатувати ідентичність проблем, що виникають у процесі впровадження освітніх реформ, зокрема саме у країнах зі спільним минулим, зі схожою економічною та політичною ситуацією, оскільки на зміну тимчасовій відокремленості йде час обміну досвідом, інформацією про проблеми, успіхи, перспективи розвитку освіти країн, які донедавна були єдиною спільнотою.

Література

1. Проблемы детской инвалидности в переходный период в странах СНГ и Балтии // Детский фонд Организации Объединенных Наций (ЮНИСЕФ), 2005.— С. 20.
2. Национальные отчеты стран СНГ и Балтии // Детский фонд Организации Объединенных Наций (ЮНИСЕФ), 2005.
3. Саламанська декларація // ЮНЕСКО, 1994.

Ключові слова: національні освітні системи, діти з обмеженими можливостями, сегрегація, інтегративні тенденції.

Key words: national educational systems, children with limited abilities, segregation, integration tendencies.

I. I. Чепчина

ВИЗНАННЯ МОВИ ЖЕСТІВ ЗА ДОКУМЕНТАМИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Рассмотрены вопросы, связанные с признанием жестового языка как средства, повышающего качество образования глухих, и отраженные в документах международных организаций.

The article deals with questions of accepting sign language as a method of education quality improvement for deaf people, that are presented in the international organisations' documents.

За останні десятиріччя в цивілізованих країнах відбулися значні політичні, економічні, соціальні та технологічні зміни. Ці зміни вплинули і на визначення політики щодо людей з обмеженими можливостями. При цьому відбувся принциповий перехід від